

Krystyna DĄBROWSKA-BUDZIŁO

Politechnika Krakowska
Instytut Architektury Krajobrazu
Kraków, Polska
e-mail: krystynadb@op.pl

BADANIE OPINII PUBLICZNEJ W STUDIACH KRAJOBRAZOWYCH

słowa kluczowe: studia krajobrazowe, opinia publiczna, badania społeczne

Wszelkie decyzje podejmowane w stosunku do krajobrazu, winny mieć swe źródło w dokładnym jego poznaniu – zatem w badaniach krajobrazowych. Krajobraz stanowi źródło olbrzymiej ilości informacji związanych nie tylko z jego formą i substancją, ale również z treścią a niejednokrotnie z funkcją, oddziałując na nasz intelekt, wywołując takie a nie inne skojarzenia i stany emocjonalne. Odbiór tych wrażeń jest, jak wiemy, zróżnicowany, zależny od cech osobniczych, na które składają się cechy wrodzone, warunki, w jakich człowiek został wychowany, rodzaj wykształcenia, przeżyte doświadczenia, system wartości i tak zwana świadomość społeczna. Do tego dochodzi jeszcze sytuacja percepcyjna. Aby zatem krajobraz – jako wspólne dobro – był satysfakcjonujący dla wszystkich, czy bodaj dla większości, niezbędne jest stworzenie pewnych ram dla udziału społeczności zarówno w procesie badania krajobrazu, jak i decydowania o jego postaci.

W pierwszym przypadku chodzi o uzyskanie możliwie kompletnego zbioru jego cech oraz zawartych w nim znaczeń, co jest zadaniem niełatwym, wymagającym przeprowadzenia bodaj w pewnym stopniu badań percepcji – procesu obejmującego nie tylko widzenie, ale rozumienie i przeżywanie. Z uwagi na stopień komplikacji takich badań (nie mówiąc już o innych względach), należałoby, jak się wydaje, ograniczyć je wyłącznie do tych aspektów formy i treści, których wykonujący studium krajobrazowe architekt nie jest w stanie, bez znacznego ryzyka błędu ogarnąć i zinterpretować. Chodzi tu o poznanie: stopnia przywiązania społeczności do tradycji, kulturowego dziedzictwa, do lokalnej specyfiki, odrębności (zarówno w odniesieniu do formy krajobrazu, jak i do funkcji), zdolności i potrzeby odczytywania oraz zachowania symboli, dostrzegania rzeczy osobliwych, oryginalnych, niezwykłych, zachowania w pamięci lokalnych zdarzeń czy związanych z danym miejscem wyjątkowych

ludzi, szczególnie upodobania pewnych miejsc - zatem o poznanie wszystkiego tego, co buduje tożsamość.

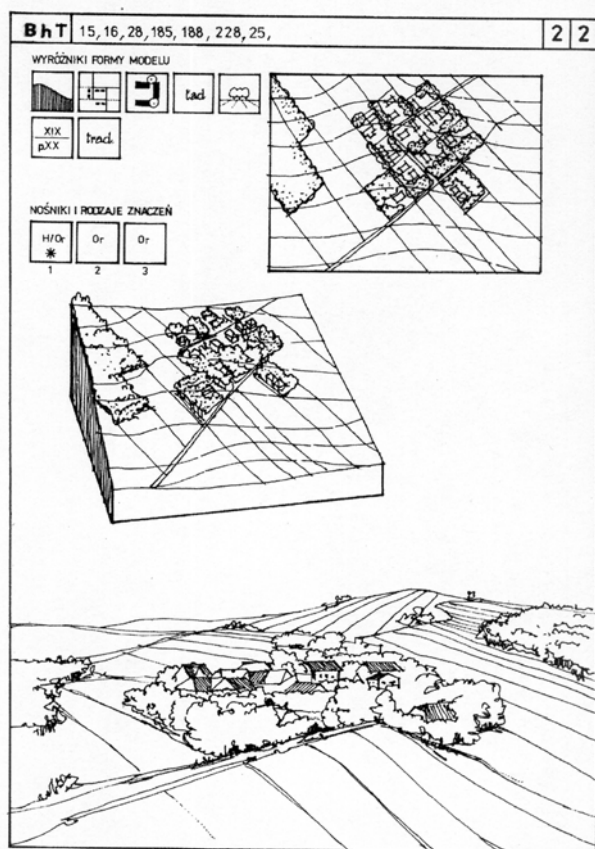
Włączenie społeczności do takiego myślenia o krajobrazie, może, prócz zyskania informacji, zaowocować umocnieniem związku z nim, a poznanie walorów nie zawsze w pełni uświadomionych, może przerodzić się w chęć zachowania ich i pomnażania. Takie nastawienie społeczności, może z jednej strony stać się źródłem związanych z krajobrazem inicjatyw, z drugiej zaś stworzyć przychylny klimat dla wyników z toku badania krajobrazu zamierzeń.

Przytoczone stwierdzenia nie budzą raczej większych wątpliwości, natomiast istotny problem polega na tym, jak zmodyfikować klasyczny tok studiów krajobrazowych, by mogły one włączyć i wykorzystać informacje pochodzące z badań percepcji krajobrazu różnych grup społecznych.

Przytoczona poniżej autorska propozycja (Dąbrowska-Budziło, 2002) jest, w swym ogólnym zrębie oparte na, stosowanej w środowisku krakowskim, metodzie jednostek i wnętrz krajobrazowych¹. Wspomniana metoda wzbogacona jest tu jednak o nowe wątki dotyczące percepcji, wynikiłe między innymi z zastosowania narzędzi semiotyki do analizy krajobrazu, pozwalające w sposób nie tylko pełniejszy ale i łatwiejszy do skojarzenia, zapisać cechy krajobrazu. Jednym z nich jest wprowadzenie, już w początkowej fazie studium, pojęcia architektoniczno-krajobrazowego modelu, rozumianego, jako powstałe w umyśle ludzkim wyobrażenie krajobrazu, na które składa się zbiór fizjonomicznych cech danego terenu, decydujących o jego istocie w odbiorze wizualnym i treściowym. Modele te są tworzone poprzez uwzględnienie wyróżników formy – znaków (przedstawionych w postaci piktogramów) związanych z ukształtowaniem terenu, układem przestrzennym, typem zabudowy, charakterem kompozycji, odmianami przyrodniczymi, czasem powstania (ryc. 1). Tak rozumiany model krajobrazowy, zyskawszy syntetyczną formę graficzną, może być stosowany zarówno do łatwo przyswajalnego zapisu krajobrazu istniejącego, ułatwiającego jego uchwycenie, jak do rozmów o nim (np. w kontaktach ze społecznością), jak również do określania wizji projektowych badanego terenu. Modele krajobrazowe, będące odbiciem struktury krajobrazu, towarzyszą całemu tokowi pracy i pojawiają się także w jego części końcowej przy formułowaniu koncepcji.

Istotną modyfikacją jest także fakt odrębnego potraktowania treści z uwzględnieniem wielu różnorodnych jej aspektów, wśród których, prócz kulturowego dziedzictwa, zatem spraw związanych z tradycją i wartością historyczną, można także znaleźć problem odrębności, rodzimowości, unikatowości, pojęcie genius loci, czy bogactw w swej naturze symbolikę. Prócz treści nierozzerwalnie związanych ze strukturą

¹ Chodzi o opracowaną w latach sześćdziesiątych przez J. Bogdanowskiego (i rozwijaną w szeregu prac ówczesnego Zespołu Architektury Krajobrazu Politechniki Krakowskiej, później zaś zakładu i instytutu o tej samej nazwie) metodę studiów krajobrazowych opartą na architektoniczno-krajobrazowych jednostkach i wnętrzach.

Ryc. 1. Przykład krajobraz-zowego modelu z zapisem fizjonomicznych cech i treści terenu.

Źródło: K. Dąbrowska-Budziło (por. tab. 1, rubryki 3-9, 11-13).

Fig. 1. The example of land-landscape model with register of physiognomic features and significance of the terrain.

Source: prep. by K. Dąbrowska-Budziło (cf. tab. 1, columns 3-9, 11-13).

krajobrazu, metoda ta umożliwia rejestrację i spożytkowanie treści poza strukturalnych, takich jak np. zwyczaje, obrzędy czy zdarzenia. Tak zarysowana treść krajobrazu, stanowiąca drugi, poza formą i substancją tok analizy, przeprowadzona jest przez wszystkie fazy postępowania, począwszy od zasobu poprzez wartościowanie i wytyczne aż po koncepcję. Studium obejmuje także propozycję syntezy obu ujęć: materialnego i niematerialnego na etapie wartościowania.

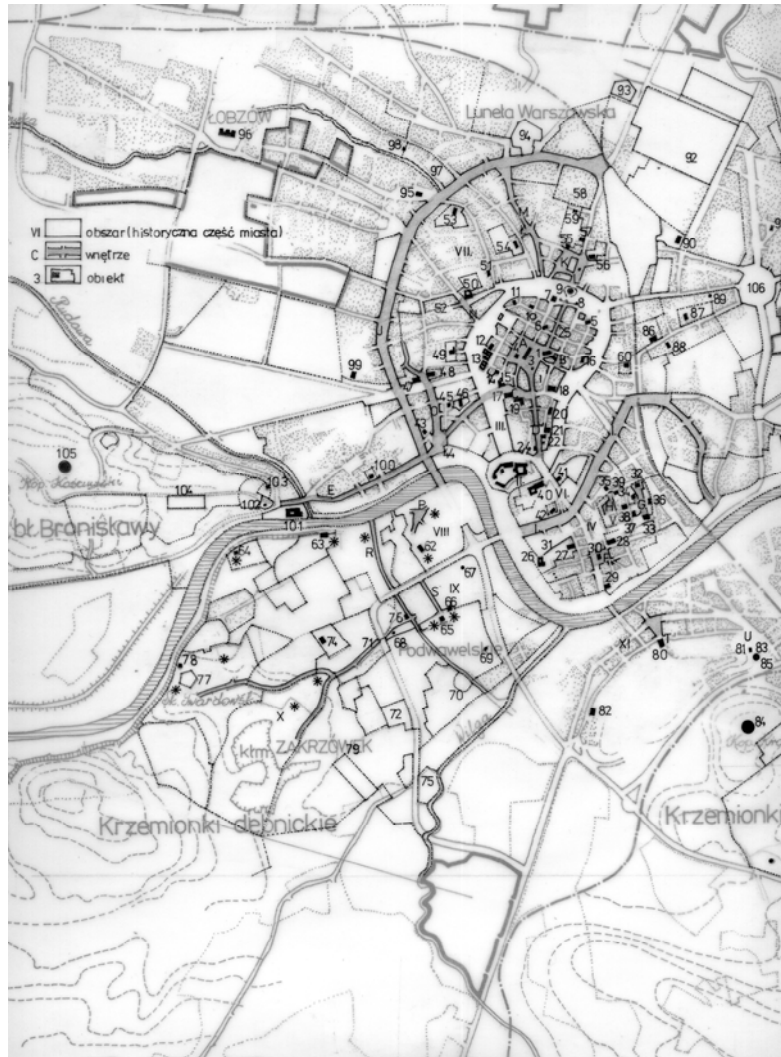
Zastosowanie wspomnianych dwóch ujęć sprzyja pozyskiwaniu informacji od społeczności.

Cała analiza przebiega na planie, na kartach modelowych i w zestawieniu tabelarycznym jednostek i modeli. Wyodrębnienia modeli dokonuje sporządzający studium krajobrazowe architekt. Modele odniesione do planu stanowią rodzaj tła dla rejestracji znaczeń. Mają one w sobie „zakodowane” w pewnym stopniu – z racji datowania - znaczenie historyczne. Treści pozostałe można zarejestrować poprzez zaznaczenie wszelkich nośników tych znaczeń: obiektów, wnętrz krajobrazowych, powierzchni, odpowiadających poszczególnym rodzajom treści. Rodzaj znaczenia

ujawniany jest graficznie, bądź opisowo (w legendzie). Może się zdarzyć, że dana forma krajobrazu jest nośnikiem wielu różnych treści. Powyższa rejestracja sprawia, że zostaje wzbogacony zasób odnoszący się do formy krajobrazu o treści, jakie niesie z sobą forma lub, szerzej rzecz ujmując – określone miejsce (takich np. jak wspomniana historyczność, unikatowość, oryginalność, wszelkiego rodzaju symboliczność, wyjątkowość funkcji, kult religijny, walory widokowe, znamienne wydarzenia, ulubione miejsca spotkań, fikcja literacka....). W ten sposób powstaje tak zwana „mapa znaczeń”. (ryc. 2) Informacje w niej zawarte pochodzą z dwóch zasadniczych źródeł: są zebrane przez wykonującego studium architekta, przy współpracy z innymi specjalistami oraz są uzyskane w wyniku badań percepcji obejmujących np. społeczność zamieszkującą badany teren lub związaną z nim pośrednio np. więzami emocjonalnymi. Informacje z obu wspomnianych źródeł są zróżnicowane graficznie; symbol gwiazdki wskazuje znaczenia potwierdzone w badaniach percepcji.

Rodzajem poligonu doświadczalnego dla sposobu pozyskiwania potrzebnych informacji w ramach tychże badań stała się praca zespołowa z udziałem autorki dotycząca dzielnicy Dębniki w Krakowie (Pawłowska, Dąbrowska-Budziło, Praweńska-Skrzypek, 1995). W przytoczonym powyżej opracowaniu posłużono się m. in. formą tzw. wywiadu zogniskowanego związanego z pytaniami: o istotę charakteru badanego terenu, także nieuchwytnego nastroju, o miejsca znaczące z racji historii, tradycji, obyczajów, wyjątkowych lub tradycyjnych funkcji, o miejsca i obiekty symboliczne, o miejsca związane ze znanymi wydarzeniami lub życiem sławnych (względnie znanych w danym środowisku) ludzi, o miejsca unikatowe, szczególnie atrakcyjne, interesujące, wyraziste, ważne – takie, które warto pokazać przybyszowi, w których chętnie się przebywa lub które stanowią ulubione miejsca spotkań. Niezależnie od tego posłużono się, stosowanymi powszechnie, metodami graficznymi dającymi w konsekwencji zestaw miejsc mających znaczenie dla badanej społeczności, uzyskanych drogą nanoszenia (na przygotowanej mapie) miejsc interesujących, stanowiących wizytówkę danego terenu. Otrzymało się również zbiór miejsc najbardziej wyrazistych, najsilniej oddziałujących w procesie percepcji (także i ze względów negatywnych) poprzez zlecenie narysowania ich z pamięci (mapa mentalna).

Przy zestawianiu informacji z obu wymienionych źródeł trzeba się liczyć z trzema zasadniczymi sytuacjami: zbieżności pewnej grupy danych, uzupełniania się innych, wreszcie rozbieżności pozostałych. Może się, bowiem okazać, że coś, co jest znaczące dla specjalistów może być odczytane przez mieszkańców jedynie jako przeszkoda w realizacji ich zamierzeń (np. zabytkowość nie związana z piękną formą) i na odwrót, wiele rzeczy istotnych dla życia danej społeczności (np. zwyczajowe miejsca spotkań) może zostać niedocenionych przez specjalistów. W przytoczonym przykładzie Dębnik, w przeważającej mierze wystąpiło nałożenie się informacji względnie ich uzupełnienie. Analogiczna rejestracja znaczeń przewidziana jest

Ryc. 2. „Mapa znaczeń” dla śródmieścia Krakowa. Źródło: oprac. K. Dąbrowska-Budziło.
 Fig. 2. „Significance map” for the city centre of Cracow. Source: prep. by K. Dąbrowska-Budziło.

w przypadku kart modelowych, z tym, że wyodrębnione tu znaczenia odnoszą się do struktury modelu - zatem do cech formy wraz z przypisaną do niej wartością historyczną (ryc. 1). Badania percepcji potwierdzają tu, bądź nie, opinię architekta. Wszelkie znaczenia poza strukturalne, takie np. jak wydarzenia, nie mogą być tu, rzecz jasna, odnotowane.

Istotne znaczenie dla rejestracji wyników badań opinii publicznej ma również wspomniane wyżej zestawienie tabelaryczne architektoniczno-krajobrazowych jednostek wraz z przypisanymi im modelami (tab. 1). Pokazuje ono w sposób czytelny

cały mechanizm dochodzenia do wniosków końcowych w krajobrazowym studium. W ramach rozpoczynającego tok myślenia zasobu pokazane są wyróżniki formy jednostki decydujące o przydzieleniu jej do określonego modelu (rubryki 1-10).

Tab. 1. Propozycja zapisu formy i treści w studium krajobrazowym.
Tab. 1. Proposal of registering forms and contents in a landscape study.

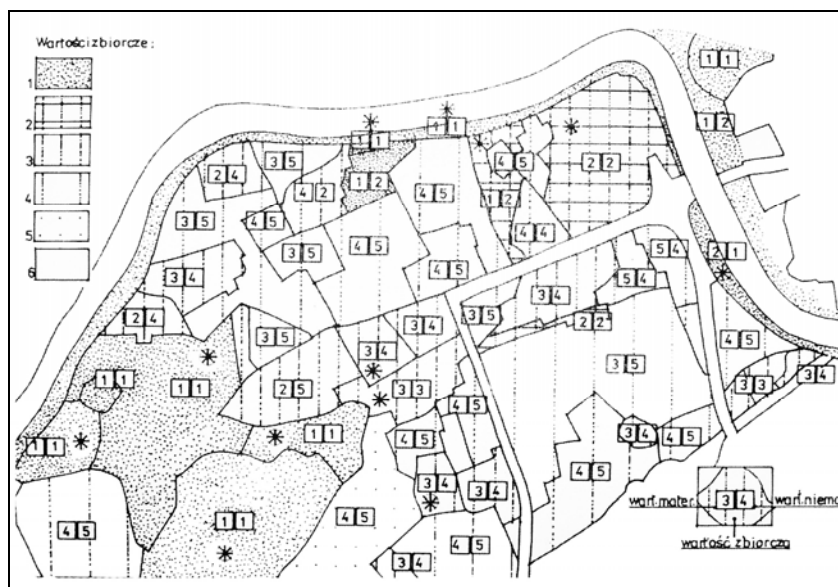
		ZASÓB															
Nr jedn.	Nazwa jednostki	FORMA Wyróżniki formy:								TREŚĆ tkwiąca w jednostkach reprezentacji i rodzaje znaczeń:				EKSPOZYCJA			
		Uksz.	Pokrycie			Czas powstania układu substancja	Charakter (stylowość)	Model stanu istn.	Obiekt	Wnętrze krajobr.	Obszar	Model stanu istniejącego formalno - treściowy	Czynna	Bierna			
			Układ urbanist.	Typ zabudowy	Charakt. kompoz.										Naturalne odmiany przyrod.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16		
1.	Siary-przysiółek				ład		XIX p. XX	trad.	Bh	H/Or *	Or	Or	Bh T				
WARTOŚCIOWANIE																	
WARTOŚĆ MATERIALNA			WARTOŚĆ NIEMATERIALNA				WARTOŚĆ ZBIORCZA (materialna + niematerialna)			WYTYCZNE							
Kulturowa	Naturalna	Łączna	Historyczna	Związana z formą	Pozostałe	Łączna	Jednostki	Modelu	Ogólny kierunek działania	Sposoby działania	Zakresy działań konserwatorskich i architektonicznych				Model docelowy	Ustalenia kompozycyjne	
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	K	NK	N	Zw. z partycypacją społ.	30	31	32
2	3	2	2	2	-	2	2	2	o	o, f	-	B	-	-	-	Bh T

Źródło: Oprac. K. Dąbrowska-Budziło.
Source: Prep. by K. Dąbrowska-Budziło.

Tę część pracy, jak już wspomniano, wykonuje architekt Wyniki badań percepcji rejestrowane są na etapie treści tkwiącej w jednostkach (rubryki 11-14).

Są to dane z „mapy znaczeń” – mają zatem szerszy zakres, niż informacje z kary modelowej, bo dotyczą również znaczeń poza strukturalnych – związanych raczej z konkretnym miejscem, niż z formą krajobrazu.

Na etapie wartościowania następuje dalsze przetwarzanie informacji. Uwzględnia ono zarówno wartość materialną krajobrazu - odnoszącą się do formy, jej harmonijności, ale również do prawidłowości pewnych zjawisk (rubryki 17-19), jak i wartość niematerialną - odnoszącą się do treści w różnych jej postaciach (rubryki 20-22). Do każdej z wartości przypisane są określone kategorie zaproponowane przez wykonującego studium architekta. Równocześnie pojawia się informacja (symbol gwiazdki), które z nich są przez społeczność akceptowane, a które nie. Wartościowane są zarówno jednostki, jak i przypisane im modele. Wartości tych ostatnich odnotowywane są także na kartach modelowych (ryc. 1). Wartościowaniu w tabeli odpowiada wspomniane ujęcie planistyczne (ryc. 3), w którym zaznaczone graficznie (symbol gwiazdki) są te jednostki, których ocena jest zgodna z badaniami percepcji. (W obu ujęciach- tabelarycznym i planistycznym występują wartości zbiorcze poszczególnych jednostek, nie zostaje jednak zatarty ich podział na wartości materialne i niematerialne).

Ryc. 3. Określenie wartości materialnej, niematerialnej i zbiorczej jednostek i modeli (na przykładzie dzielnicy Dębny w Krakowie) (symbol * oznacza uwzględnienie danej wartości w badaniach percepcji).

Źródło: K. Dąbrowska-Budziło.

Fig. 3. Determination of material, non-material and total values for units and models (on the example of the District of Dębny in Cracow) (the * symbol means admission given specific value in public investigation). *Source:* Prep. by K. Dąbrowska-Budziło.

Szerszego wyjaśnienia wymaga sposób pozyskania i spożytkowania informacji pochodzących od społeczności, przydatnych na etapie wartościowania. Badania percepcji przeprowadzone w ramach zasobu, odnoszące się do rejestracji treści dają siłą rzeczy materiał, który może być użyty również do wartościowania; samo zauważenie treści stanowi bowiem w tym przypadku dowód, że coś zostało przez społeczność uznane jako istotne, mające jakieś znaczenie, budzące emocje (choć nie zawsze związane z przyjemnym odczuciem). Jeśli tak rzecz potraktujemy, to badania te mogą nam przynieść informację, które miejsca uważa społeczność za obdarzone wartością niematerialną, a które, według niej, są jej pozbawione. Bardziej szczegółowe rozróżnienie, związane z pewną hierarchią, możliwe jest dopiero na etapie klasycznego wartościowania. Może ono mieć ujęcie bardziej syntetyczne (odnoszące się do wartości zbiorczej) i polegać na społecznej ocenie, występujących na danym terenie krajobrazowych modeli. Ocenie podlegałoby zatem coś, co stanowi syntezę wrażeń wizualnych i znaczeniowych (związanych ze strukturą).

Sposoby przedstawienia modeli do społecznej oceny mogą być zróżnicowane – można posłużyć się wspomnianymi kartami modelowymi ukazującymi w serii ujęć graficznych najistotniejsze cechy określonego typu krajobrazu (ryc. 1) lub zdjęciami fotograficznymi. Materiał w tym zakresie może obejmować serię ujęć różnych terenów

reprezentujących dany model względnie ujęcie jednego terenu – w najbardziej wyrazisty sposób oddającego istotę tego modelu.

Tak przedstawione modele można poddać dwójakiej ocenie. Może ona polegać na ich uszeregowaniu w ramach pewnych typów krajobrazu od najbardziej po najmniej wartościowy np. osobno modele odnoszące się do różnych rodzajów zabudowy miejskiej i wiejskiej, a osobno te, które dotyczą krajobrazu naturalnego itp. Może to być również seria pytań związanych z prezentowanymi modelami, dotycząca wyboru optymalnego miejsca do zamieszkania, najbardziej odpowiadającego sąsiedztwa, czy chęci zachowania określonego krajobrazu z uwagi na jego piękno i znaczenie². Uzyskane w ten sposób wyniki, dające orientację co do zdania społeczności na temat występujących na badanym terenie typów krajobrazu, są zestawiane z oceną specjalistyczną w sposób opisany powyżej (rubryki 23-24). W przypadku, gdy ocena społeczna będzie wyższa lub niższa, niż specjalistyczna, muszą zostać, w dalszym etapie pracy, włączone mechanizmy korygujące.

Na etapie wytycznych owa dwoistość analizy jest kontynuowana. Dotyczy ona ogólnych kierunków i sposobów działań (m. in. ochrony i rewaloryzacji elementów krajobrazu - rubryki 25-26). W przypadku braku akceptacji propozycji architekta przez społeczność, zatem wystąpienia sprzeczności poglądów, sygnalizowana jest konieczność podjęcia dalszego dialogu (rubryka 30).

Przedstawione wyżej połączenie obu wątków, to znaczy metody, którą zwykło się nazywać ekspercką i badań opinii publicznej, stanowi szansę wytworzenia właściwego klimatu dla zamierzeń krajobrazowych; daje możliwość wyrażenia poglądu przez społeczność na temat dobra publicznego, jakim jest krajobraz, pozostawiając go zarazem w zakresie działań specjalistów.

LITERATURA

Dąbrowska-Budziło K., 2002: Treść krajobrazu kulturowego w jego kształtowaniu i ochronie, Politechnika Krakowska, zeszyty naukowe, ARCHITEKTURA nr 46, Kraków.

Pawłowska K., Dąbrowska-Budziło K., Praweńska-Skrzypek G. 1995: Percepcja krajobrazu kulturowego obszarów urbanizowanych, jako podstawa dla jego ochrony i rewaloryzacji (w oparciu o badania i studia nad obszarem Dzielnicy VIII – Dębniaki w Krakowie). Praca wykonana w ramach V Programu MKiS pt. Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego, Kraków.

² We wspomnianym wcześniej opracowaniu dotyczącym dzielnicy Dębniaki w Krakowie, użyto w badaniach percepcji, odnoszących się do wartościowania krajobrazowych modeli, następujących pytań: a. „gdybyś mógł wybierać, w jakim miejscu chciałbyś mieszkać? (osiedle – dzielnica, ulica, dom)”. Podaj kolejność wyboru; b. „Który z krajobrazów występujących w obrębie twojej dzielnicy (w twoim najbliższym otoczeniu) uważasz za najpiękniejszy, najbliższy ci, mający dla ciebie największe znaczenie, wart zachowania”. Podaj kolejność wyboru; c. „Który z krajobrazów chciałbyś mieć w swoim najbliższym otoczeniu?”. Podaj kolejność wyboru.

SUMMARY

INVESTIGATION OF PUBLIC OPINION IN LANDSCAPE STUDY

The landscape is a source of a great number of information, connected not only with form but also with substance and function. Its influence on our intellect, associations and emotional feeling depends of innate features, conditions of upbringing, kind of education, experiences, system of values and so cold social consciousness.

The landscape is a common welfare and for these reason ought to satisfy everyone or, at least, the most people. So the certain frames for social participation must be created within landscape investigation and within decision concerning landscape.

The most important thing is to realize, what is the relation of community to the tradition, to cultural and natural heritage, to local character of landscape, to separateness, what is its relation to symbols existing in the landscape, to unusual things, interesting people or essential events connected with particular place. It is important, because all this contributes to building of man's identity.

The author has focused her attention on modification of landscape study in such a way that, above mentioned, information based on public opinion polls, could be included and used. The method presented in this article comprises new aspects concerning perception, among them the notion of landscape model, which means, created in human consciousness, the image of landscape consisted of physiognomic features of a particular ground, which determine its essence. Such a model presented in graphic shape, can be used not only as a readable landscape record, but also as a useful tool in collaboration with local community.

Another new element of method consists in separate treatment of the substance contained in a cultural landscape – the substance understood as its sense, meaning, significance. The idea understood in this way is generally associated with the original, the distinct or the unique of the phenomena realized by man; it is undoubtedly associated with all that affects his intellect and emotions particularly strongly. Various kind of substance are registered on a separate plan so-called "the map of meanings", which is the result of collaboration between architects and local community.

The whole study has a classic construction, it means, besides mentioned above, registration of landscape resources, comprises their evaluation and indications for landscape's preservation and shaping. In each of these parts, participation of community is provided. In the case of discrepancy of opinion between architects and community, the necessity of further dialogue is signaled.